

А. В. Вихрущ

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4177-4614>*Тернопільський національний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України***ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ДИДАКТИЧНИХ СИСТЕМ**

A. V. Vykhreshch

*I. Horbachevsky Ternopil National Medical University***PERIODIZATION OF THE DIDACTIC SYSTEMS' DEVELOPMENT**

Анотація. У статті розглядаються актуальні питання розвитку дидактичних систем. Виокремлено труднощі, властиві сучасній дидактиці: недостатня кількість хрестоматій відповідного спрямування, монографій, присвячених історії вітчизняної дидактики, аналітичної оцінки переваг і недоліків інтегрального мислення, методології розумового виховання, педагогічної персонології, дидактики вищої школи. Схарактеризовано сім періодів розвитку дидактики (етнодидактика, релігійна дидактика, філософська, університетська, педагогічно-психологічна, інформаційна, інтегральна дидактика). У процесі періодизації виокремлено регіональний, державний, полідержавний (наприклад, європейський, світовий) рівень. За прикладом ятрогенії, підкреслена необхідність аналізу такого явища, як дидактогенія, що зумовлено низьким рівнем дидактичної культури. З кожним роком збільшується необхідність нового покоління підручників з дидактики, автори яких зможуть вийти на рівень *закономірностей* розумового виховання на різних етапах особистісного розвитку, врахують досягнення попередників і досвід інших країн, запропонують якісно нові підходи до структурних, функціональних, теоретичних моделей, засад самовдосконалення, педевтології, теоретичних основ навчання й учіння.

Ключові слова: дидактика; періодизація; дидактична культура; система; розвиток.

Abstract. The article deals with topical issues of the didactic systems' development. It has been singled out the difficulties peculiar to modern didactics i.e. insufficient number of anthologies of the relevant direction, monographs devoted to the history of national didactics, analytical assessment of advantages and disadvantages of integral thinking, methodology of intellectual education, pedagogical personality, didactics of higher school. Seven periods in the development of didactics have been characterized (ethnodidactics, religious didactics, philosophical, university one, pedagogical and psychological, informational, integral didactics). In the process of periodization, the regional, state, multistate (for example, European) and world levels are distinguished. Using the example of iatrogenesis, the need for such a phenomenon as didactogenesis, which is caused by a low level of didactic culture, is emphasized. Every year, the need for a new generation of didactic textbooks increases, the authors of which will be able to reach the level of *regularities* of mental education at various stages of personal development, take into account the achievements of predecessors and the experience of other countries, offer qualitatively new approaches to structural, functional, theoretical models, the principles of self-improvement, pedeutology, theoretical foundations of teaching and learning.

Key words: didactics; periodization; didactic culture; system; development.

Вступ. Ми неодноразово підкреслювали думку, що найгірша періодизація краща за хаотичне нагромадження фактів. Характерною особливістю ХХІ століття став пошук теоретичних основ періодизації різноманітних аспектів ретроспективної оцінки педагогічного процесу. Є. М. Хриков у монографії, яка залишається найкращою до наших днів, підкреслював, що проблемам періодизації педагогічної думки присвячували праці такі дослідники, як О. Сухомлинська, Н. Гупан, Я. Бурлака, В. Курило, О. Черкасов, О. Школа. Очевидно, що цей перелік можна продовжувати. Адже чи не в кожній монографії, яка присвячена різноплановим аспектам іс-

торії педагогіки, можна знайти авторську періодизацію. Ми виокремлюємо монографію Є. М. Хрикова насамперед тому, що автор проаналізував 116 наукових робіт, в яких пропонувалися періодизації історико-педагогічних явищ. Цікавим і важливим є перелік зауважень. Розглянемо окремі з них: «Якщо всі періоди не мають етапів, то можна поставити під сумнів всю періодизацію. Назви періодів мають бути пов'язані з сутністю досліджуваного явища»; «аналіз методологічних та теоретичних засад дослідження свідчить, що науковець аналізує матеріали міжнародних конференцій та роботи інших науковців. У такій ситуації з запропонованою періодизацією можна було погодитись, якщо б автор

аналізував етапи розвитку теорії екологічної освіти, а не шкільну екологічну освіту. Даний приклад дозволяє зробити важливий висновок про обов'язкову відповідність джерельної бази періодизації предмета дослідження»; «виникає питання: за умов не-реальності теми дослідження, чи можна створити періодизацію, яка буде відбивати особливості розвитку об'єкта періодизації?»; «для того щоб проводити періодизацію розвитку дитячого руху, необхідно аналізувати саме особливості цього процесу, а не чинників, які на нього впливали. Окрім того, виникає питання: що мало підлягати періодизації – розвиток соціально-педагогічних засад чи розвиток дитячого руху? Із теми дослідження зрозуміло, що розвиток саме соціально-педагогічних засад. Наведений приклад дозволяє зробити висновок, що однією із умов обґрунтування періодизації є узгодженість усіх складових наукового апарату дослідження»; «Аналіз запропонованих критеріїв свідчить, що всі вони пов'язані із зовнішніми для наукових шкіл чинниками, які безумовно впливали на досліджуване явище, але не характеризували безпосередній його розвиток. У зв'язку з цим важко зрозуміти, як ці критерії пов'язані з виокремленням етапів. У запропонованій періодизації різні етапи визначено за різними, а не однаковими критеріями. Фактично автор орієнтується не на декларовані, а зовсім інші параметри аналізу: поява та розвиток наукових шкіл; рівень розвитку наукових шкіл; тематична спрямованість їх діяльності. Наведена ситуація, коли дослідник декларує одні критерії, а фактично використовує зовсім інші нечітко усвідомлені критерії, є поширеною»; «Назви етапів свідчать про те, що фактично в якості підстав їх виокремлення автор використовував тільки окремі особливості досліджуваного явища. Тому за умов великої кількості критеріїв, які використовують під час періодизації, доцільно поділити такі критерії на групи за рівнем пріоритетності. Виокремлення періодів у такому випадку проводиться відповідно до основних критеріїв, а всі інші використовують для більш детальної характеристики етапів»; «Дослідник пропонує певну систему критеріїв, яка не викликає заперечень, але необґрунтованою та переважно інтуїтивною є технологія використання цих критеріїв. Інтуїтивний характер процедури періодизації не обумовлює її обов'язкову суб'єктивність, але наукова обґрунтованість вимагає свідомого вирішення дослідницьких завдань». Можливо, автори знайдуть свої аргументи, але для науки важливою є насамперед увага до проблеми періодизації,

необхідність аналітичної оцінки методологічного рівня [16, с. 227–238]. Такий аналітичний огляд особливо важливий для авторів, які розпочинають дослідження, оскільки аналіз неточностей дозволяє уникнути помилкових висновків.

Окрім теоретичних аспектів, важливими є авторські пропозиції щодо періодизації в історії педагогіки. У дисертаційних дослідженнях найчастіше використовуються пропозиції академіка О. Сухомлинської.

Зауважимо, що важливі аспекти періодизації дидактичних систем аналізуються в дослідженнях багатьох вітчизняних фахівців. Серед праць, що розкривають окремі дидактичні аспекти, заслуговує на увагу науковий доробок В. Бондаря, Л. Ваховського, В. Вихрущ, Л. Вовк, С. Гончаренка, В. Гриньова, В. Гриньової, М. Євтуха, Т. Завгородньої, І. Зязюна, О. Квас, Б. Коротяєва, І. Курляк, С. Кушнірук, М. Левківського, В. Лозової, І. Малафійка, В. Майбороди, М. Мукан, З. Нагачевської, Н. Нічкало, І. Підласого, О. Савченко, С. Сисоевої, М. Сокол, М. Стельмаховича, І. Стражнікової, О. Сухомлинської, Н. Федчишин, Т. Хвалибоги, М. Чепіль та інших. Водночас залишається значна кількість недостатньо вивчених питань, що зумовлює необхідність у подальших наукових пошуках.

В авторефераті докторської дисертації, присвяченій основам вітчизняної дидактики, В. Вихрущ підкреслила: «Дотримуючись історичної правди при висвітленні проблем дидактики, на нашу думку, необхідно забезпечити цілісність загального та національного. Будь-які дидактичні погляди містять загальносвітлові досягнення в галузі теорії навчання (при цьому необов'язково, щоб автор безпосередньо й особисто вивчав їх, адже вони завжди присутні в традиціях навчання) та національне переосмислення процесу навчання відповідно до здобутків школи даної країни, місцевості, більш вузького середовища. При цьому в досвіді конкретного педагога відображається його власна дидактична – Я-концепція. Всі фактори необхідно ретельно проаналізувати, зіставляючи їх із домінантою навчання та відомими дидактичними системами. Тільки після цього можна робити певні узагальнення. Історичний дидактичний аналіз – це виявлення нових інтегративних якостей, які не можна зводити до суми властивостей і характеристик, притаманних окремим компонентам дидактичної системи. Це обумовлює логіку досліджень даного типу: здійснюється аналіз всього об'єкта як цілісного утворення через його

компоненти, а далі – синтез. Історико-дидактичне дослідження – це відображення закономірного переходу кількісних змін в якісні, тому воно вимагає від дослідника не простого накопичення даних, а розкриття протиріч, причин якісних змін, специфічних для навчального процесу, тобто розкриття характеру взаємозалежності між компонентами домінанти навчання... Історичний аналіз дидактичних проблем повинен передбачати обов'язкове прогнозування: досліджувана дидактична система, як варіативний елемент дидактичної домінанти, є обов'язковим структурним компонентом у сфері освітньо-педагогічного прогнозування, в яку входить не тільки система – об'єкт (цілісна система народної освіти та її окремі підсистеми), але й наукові системи, що забезпечують функціонування систем-об'єктів» [2, с. 10–11].

Зауважимо, що методологія історії педагогіки потребує окремих монографічних досліджень. Для дослідників специфіки особливостей розвитку педагогіки важливим є висновок О. Сухомлинської, який не втрачає актуальності з дня публікації (2007): «Нинішня історико-педагогічна наука, незважаючи на регіональні дослідження, не розробила відповідного і теоретичного апарату, і методології та методики проведення таких досліджень. Ними можуть бути інтерпретаційний або порівняльно-зіставний аналіз і синтез педагогічних фактів та явищ, відмова від прескриптивного дискурсу на користь наративного, дискурсивного. Концептуальним підходом до розгортання історико-педагогічного дослідження є регіональний вимір, що інтерпретується як виявлення, показ, розгортання дискурсу про особливі (унікальні) явища розвитку історико-педагогічного процесу. Важливого значення тут набувають макро- і мікропідходи, де добір, розташування, осмислення й опис матеріалу відбуваються за певними правилами. За макропідходом, історія розглядається у вигляді глобальних структур (цивілізаційних, формаційних, соціальних) і тривалих процесів, пов'язаних, як правило, з державою і політикою. Мікроісторія тяжіє до історії повсякденності, локальної історії, культурної антропології через зв'язок загального й одиничного. Для неї характерні риси індивідуальності, маргінальності, унікальності, хаотичності розглядуваних феноменів (О. Кошелева, 2001). Регіональний історико-педагогічний вимір має включати такі субдисципліни, як історичне краєзнавство, локальна історія, регіональна історія, історія повсякденності» [13].

Закономірно, що на основі теоретичних узагальнень методології періодизації (цю роботу необхідно продовжити, на жаль, від рук російських наймитів загинув відомий український фахівець Є. Хриков) автори пропонують свої підходи щодо розвитку окремих аспектів дидактики. М. Сокол на основі аналізу «різноманітних наукових джерел (філософських, психологічних, логічних, мовознавчих, лінгвістичних, історико-педагогічних) та завдяки новим принципам, підходам і висновкам, використаним у дослідженні, запропоновано шість етапів становлення системи базових понять у педагогіці: етнопедагогічний; християнський; філософський; філологічно-педагогічний; науково-педагогічний; інтеграційно-компаративістський» [12, с. 29].

С. Кушнірук запропонувала періодизацію сучасних позицій щодо розвитку категорійно-поняттєвого апарату в педагогічній науці України «відповідно до суспільно-політичних, соціокультурних, економічних, педагогічних, лексикографічних детермінант, охарактеризовано своєрідність трьох періодів (донаукового християнського, наукового теоретико-практичного у межах філософії та педагогіки, теоретичного розвитку дидактики) та дев'яти етапів. У межах аналізованого періоду виокремлено етапи: I етап (20-ті – поч. 30-х рр. ХХ ст.) – реформаційний; II етап (30–50-ті рр. ХХ ст.) – ідеологічний; III етап (60–70-ті рр. ХХ ст.) – кібернетичний; IV етап (80-ті рр.) – новаторський; V етап (90-ті рр. ХХ ст.) – інноваційний» [5, с. 9].

Мета статті – вивчення історичних особливостей розвитку дидактичних систем.

Теоретична частина. Розглянемо окремі аспекти проблеми. У словнику В. Даля період характеризується як проміжок часу, тривалість, час від однієї події до іншої, пора. Автори академічного словника української мови пропонують розглядати періодизацію як поділ на періоди. Водночас саме поняття «період» розглядається в контексті семи особливостей: 1. Проміжок часу, обмежений певними датами, подіями. Час, коли відбувається яка-небудь подія, триває дія, розгортається чиясь діяльність. Відтинок часу, позначений існуванням, наявністю чого-небудь. 2. Певна стадія, фаза чого-небудь. Історичний етап у суспільному або культурному розвитку країни, народу, що характеризується визначними подіями, явищами або процесами. Вегетаційний період, ембріональний період, інкубаційний період, період піврозпаду. 3. Проміжок часу, протягом якого відбувається якийсь регулярно повторюваний процес або рух.

4. Проміжок часу, протягом якого утворилася сукупність відкладів певної геологічної системи; частина ери, що складається з таких проміжків. 5. Група цифр нескінченного десяткового дробу, що весь час повторюються в однаковій послідовності. 6. Складна синтаксична побудова, що характеризується докладним викладом думки, має ритмічно завершену інтонацію і становить одне складне або ускладнене багаточленне речення, поширене другорядними членами, підрядними реченнями. 7. Невелика закінчена побудова, що складається переважно з двох подібних структурою музичних фраз, які завершуються різними каденціями [10]. У словнику іншомовних слів згадується грецьке походження слова «період» (круглий шлях, обертання, чергування) і виокремлюється вісім значень: «1) проміжок часу, протягом якого відбувається якийсь процес; 2) етап суспільного розвитку, що має свої особливості; 3) частина ери; 4) розділ музичного твору, в якому викладено більш-менш закінчену музичну думку; 5) група цифр, що повторюється в періодичному десятковому дробі; 6) складна синтаксична побудова для докладного розвитку думки; 7) період спокою – час, коли у рослин значно знижується інтенсивність обміну речовин; 8) період піврозпаду – час, протягом якого розпадається половина радіоактивної речовини» [9, с. 314–315]. На думку авторів словника, періодизацію можна розглядати як поділ процесів розвитку на основні періоди, що якісно відрізняються один від одного. У цьому визначенні вдалими є такі аспекти, як *поділ процесів розвитку і якісна відмінність*. Заперечення викликає слово «періоди», що зумовлено вимогами логіки до визначень.

На перший погляд, це формальність, на яку не варто звертати надмірної уваги, але це не так. Кожна неточність у процесі наукового пошуку заважає наблизитися до об'єктивної оцінки суті досліджуваних явищ. Невипадково Є. М. Хриков виокремив 11 функцій періодизації: «Чітка та обґрунтована періодизація дозволяє зрозуміти структурні особливості науки та освіти, генезис та еволюцію ідей, концепцій, теорій, методів, змісту освіти. • Періодизація – це спосіб організації початкового історичного матеріалу, який сприяє уточненню чи створенню нового гіпотетичного образу досліджуваного явища. • Періодизація дозволяє визначити внутрішню логіку розвитку досліджуваного явища. • Періодизація забезпечує систематизацію та просторово-часову локалізацію численних чинників, подій, фактів на основі системоутворюючих де-

термінант функціонування освіти та науки. • Вона здатна надати темпорально-стадіальну стрункність теорії та освітній практиці. • Періодизація дозволяє виявити значення і «вагу» досліджуваного явища на різних етапах існування, його суттєві прояви в історико-педагогічному процесі. • Через періодизацію можна більш глибоко показати співвідношення розвитку педагогічної науки та освіти в цілому й окремих її аспектів, диференціацію складових процесів розвитку історико-педагогічних явищ. • Періодизація обумовлює лінії взаємозв'язків педагогічних фактів і процесів розвитку педагогічної науки, думки й освіти. • Виокремлення періодів дозволяє визначити провідні тенденції функціонування певних педагогічних явищ та здійснити прогнозування можливостей їхнього розвитку в майбутньому. • Періодизація – це певна спрощена схема об'єкта пізнання, яка дозволяє поєднати закономірними зв'язками факти, отримані у дослідженні... • Створення різних моделей періодизації сприяє затвердженню багатовимірного підходу до пізнання об'єкта дослідження» [16, с. 241–242].

В основі періодизації переважають наукові досягнення, соціально-політичні події, освітні реформи. Зауважимо певну парадоксальність, властиву вітчизняній науці. Друга і третя складова вивчені достатньо глибоко. Причина очевидна. Освітні реформи, або зміни в державі доволі очевидні, їх порівняно легко ідентифікувати, описати, проаналізувати вплив на розвиток дидактичних систем. Щодо першого чинника ситуація набагато складніша. Якщо ви оцінюєте дидактичну систему К. Д. Ушинського, то, дотримуючись принципу новаторства, необхідно бачити досягнення минулих років, порівнювати вітчизняний і закордонний досвід. Кожний елемент авторської дидактичної системи повинен уважно вивчатися. Назвемо декілька прикладів. Я. А. Коменський у XVII ст. запропонував знамениту тріаду логіки пізнавального процесу: аналіз – синтез – синкрізіс. Лише в грудні 2017 р. експерти Римського клубу визнали інтегральне мислення як пріоритетне завдання для освітніх систем. Але ж «синкрізіс» за своєю суттю і є інтегральним мисленням. Як не згадати структуру окремого заняття цього ж автора (самостійне спостереження, використання знань на практиці, використання знань у нових умовах, перевірка вивченого), або ідею неперервного навчання від школи материнських рук до школи старості. Автор дидактичної системи К. Д. Ушинський в 1861 р. у книзі «Дитячий світ і хрестоматія» вперше в іс-

торії поставив питання про розвиток вчителями логічного мислення дітей: подібність і відмінність предметів, ознаки предметів, позитивні та негативні судження, родові та видові ознаки, суть поняття, характеристика явищ, причин, наслідків, мети, призначення. Та ще й уроки, описані у формі бесіди батька з сином. Невипадково, що автори найкращих довідників з логіки звертали увагу саме на цей факт.

У процесі періодизації важливо виокремлювати регіональний, державний, полідержавний (наприклад, європейський, світовий) рівень.

О. В. Сухомлинська в роботі «Історико-педагогічний процес в Україні: регіональний вимір» підкреслила, що «проблема регіонального виміру історико-педагогічного процесу має надзвичайно актуальне значення, особливо з огляду на тезу, що сьогодення визначається історією, що всі суспільні позитиви і негативи укорінені в нашому віддаленому й наближеному минулому» і запропонувала своєрідний інструментарій для розгляду знання про регіональний вимір, що відповідає «такому класифікаційному поняттю, як «локальна цивілізація» (в структурі загальноцивілізаційного підходу) або «локальна історія», тобто соціокультурний феномен конкретно-історичної репрезентації проявів одного порядку (етнічних, релігійних, мовних, педагогічних) на тлі загального вектора соціокультурного розвитку. Концептуалізація історико-педагогічних процесів у регіональному вимірі передбачає застосування специфічних методів дослідження та чітко визначених мети й завдань запланованої розвідки. Адже кожне регіональне (тобто особливе, характерне) може так розцінюватися в порівнянні, зіставленні, виявленні особливого на тлі загального або ж всезагального. І тоді за наявності особливостей, відмінностей від загального явище, подія, факт, прояв можуть розглядатися як регіональні. Другим методом освоєння регіонального виміру в історії педагогіки є інтерпретаційний метод, тобто метод описовості реалій у їх деталізації й різноманітності/унікальності». Академік О. В. Сухомлинська на конкретних прикладах показала традиції інших країн, щодо вивчення регіональних особливостей в освіті (у Японії публікуються багатотомні серії регіональних досліджень, серед яких 18-томна «Історія освіти у префектурі Нагано», 7-томна «Історія педагогіки у сучасній Азії»). У 1991 р. розпочато видання 4-томного «Довідника історії освіти в Баварії»). За основу авторка використовує докторську дисертацію В. Курила «Становлення та розвиток

системи освіти та педагогічної думки Східноукраїнського регіону у ХХ столітті» (2000), в якій регіон розглядається як «соціальний та географічний простір, де відбувається соціалізація людини, формування, збереження та трансляція форм життя. До його характеристик входять: природно-географічні, соціально-демографічні, соціально-економічні, історичні та культурологічні складові» [13]. На нашу думку, цей перелік необхідно доповнити політичною складовою, а також пограничними впливами (ця назва потребує уточнення, що не применшує її значимості).

Виокремимо найважливіші, на нашу думку, аспекти досліджуваної проблеми. Ми запропонували в 2022 р. сім періодів розвитку дидактики: етнодидактика, релігійна дидактика, філософська, академічно-університетська, педагогічно-психологічна, інформаційна, інтегральна дидактика. Частково ми розглянули їх особливості в монографії [8]. Важливим є розуміння неперервності процесу. Зокрема, елементи етнодидактики використовувалися і будуть використовуватися в кожному з наступних періодів. Є ще декілька важливих застережень і уточнень. По-перше, кожний період повинен поділятися на окремі етапи. По-друге, при вивченні національних особливостей необхідне уточнення хронологічних меж. Філософський період в Україні розпочинається від «Повчання Володимира Мономаха дітям», праці Г. С. Сковороди. Початок академічно-університетського періоду в Україні поєднує діяльність братських шкіл і перших академій. Педагогічно-психологічний період починається з часу публікації праці К. Д. Ушинського «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології». Підкреслимо важливість саме педагогічної антропології. Праці Сікорського (початок психодидактики), книга Г. Ващенка «Загальні методи навчання» – це нові етапи у вітчизняній дидактиці. По-третє, в рамках періоду важливо виокремлювати етапи, властиві певним регіонам. По-четверте, на часі виокремлення етапів розвитку окремих елементів дидактичної системи, наприклад методів навчання (над цією проблемою працює Н. Данік).

Інформаційний період характеризується використанням у навчальному процесі комп'ютерної техніки та Інтернету. Зауважимо, що ці чинники мають значні переваги і не менш значні загрози, до яких були не готові ні теоретики, ні практики. Парадоксальність цього періоду в тому, що він продовжується, а експерти Римського клубу в грудні 2017 р. виокремили нове перспективне завдання

– інтегральне мислення. Можемо стверджувати, принаймні на рівні гіпотези, що це стане початком нового етапу розвитку дидактичних систем.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Періодизація розвитку педагогіки, дидактичних систем дозволяє ставити питання про необхідність підручників, монографій нового покоління, в яких на основі принципів науковості, історизму, системності, новаторства будуть знайдені закономірності розвитку освітніх систем, здійснено оцінку процесу виникнення і поширення авторських виховних, дидактичних систем, можливості використання досвіду минулих років в умовах сьогодення. Інтегральне мислення, до якого закликав Я. А. Коменський і яке експерти Римського клубу в грудні 2017 р. назвали пріоритетом, передбачає насамперед ретроспективну оцінку і міждисциплінарний підхід. На нашу думку, дидактична культура – це розуміння і використання в процесі навчання і учіння закономірностей інтелектуального розвитку людини [1]. Наприклад, у медицині віддавна аналізується

проблема ятрогенії. У психології виокремлюють питання дидактогенії (від гр. *didaktikos* – що повчає і *genes* – що народжує, що виникає від чого-небудь) – викликаний порушенням педагогічного такту з боку вихователя, педагога, тренера, керівника та ін. негативний психічний стан учня (пригнічений настрій, страх, фрустрація тощо), що негативно позначається на його діяльності та міжособистісних відносинах. Може бути причиною неврозів [17, с. 91]. Зауважимо неймовірну швидкість зміни періодів упродовж останніх років. Це вимагає від педагогічної науки динамічності, підвищує значущість прогностичних оцінок, а від практиків – еластичності, фільтрування інформаційних потоків, реакції на нові загрози від самокаліцтва до залежності від телефонів і комп'ютерів. При написанні дисертацій зростає вагомість дослідження кожної проблеми як складної системи, яка має свої закономірності розвитку, реагує на зовнішні впливи і залежно від глибини й оригінальності є надбанням історії або впливає на сьогодення та майбутнє.

Список літератури

1. Вихрущ А. В. Методи навчання в системі дидактичної культури Галичини початку ХХ століття / А. В. Вихрущ, Н. А. Данік // Медична освіта. – 2023. – № 1. – С. 132–139.
2. Вихрущ В. О. Розвиток теоретико-концептуальних основ вітчизняної дидактики (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук / В. О. Вихрущ. – К., 2001. – 35 с.
3. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – К. ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. – 308 с.
4. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – К. : А. П. Н., 2002. – 223 с.
5. Кушнірук С. А. Розвиток категорійно-поняттєвого апарату дидактики у педагогічній науці України (20–90-ті рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук / С. А. Кушнірук. – К., 2019. – 44 с.
6. Методологічні засади педагогічного дослідження : монографія / авт. кол. : Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін. ; за заг. ред. В. С. Курило, Є. М. Хрикова ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 248 с.
7. Метод проектів в українській школі 1920–1930-х років / Педагогічний музей України ; [укладачі : В. О. Гайдей, О. П. Міхно ; наук. консультант О. В. Сухомлинська]. – Вінниця : Видавець ФОП Кушнір Ю. В., 2019. – 192 с.
8. Професійна лінгводидактика в контексті особистісної парадигми : монографія / за ред. А. В. Вихруща, К. Л. Стефанишин. – Тернопіль : ТНМУ, 2022. – 282 с.
9. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Головна редакція УРЕ, 1977. – 775 с.
10. Словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>.
11. Сокол М. О. Періодизація понятійного апарату в історії розвитку педагогічної науки / М. О. Сокол // Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки. – 2016. – № 18. – С. 114–120.
12. Сокол М. О. Система педагогічних понять в історії розвитку педагогічної науки (ХІХ–ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук / М. О. Сокол. – Дрогобич, 2018. – 40 с.
13. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес в Україні: регіональний вимір [Електронний ресурс] / О. В. Сухомлинська. – Режим доступу : <https://lib.iitta.gov.ua/9012/1/>.
14. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : АПН, 2003. – С. 10–13.
15. Сухомлинська О. В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру / О. В. Сухомлинська // 36. наук. праць до 10-річчя АПН України. Ч. 1. – Х. : ОВС, 2002. – С. 37–54.
16. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження : монографія / Є. М. Хриков. – Х., 2018. – 294 с.
17. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2007. – 640 с.

References

1. Vykhruhshch, A.V., & Danik, N.A. (2023). Metody navchannia v systemi dydaktychnoi kultury Halychyny pochatku XX stolittia [Teaching methods in the didactic culture system of Galicia at the beginning of the 20th century]. *Medychna osvita – Medical Education*, 1, 132-139 [in Ukrainian].
2. Vykhruhshch, V.O. (2001). Rozvytok teoretyko-kontseptualnykh osnov vitchyznianoï dydaktyky (druga polovyna XIX – pochatok XX stolittia) [Development of the theoretical and conceptual foundations of domestic didactics (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Honcharenko, S.U. (2010). *Pedahohichni doslidzhennia: metodolohichni porady molodym naukovtsiam [Pedagogical research: Methodological advice to young scientists]*. Kyiv; Vinnytsia: TOV firma «Planer» [in Ukrainian].
4. Hupan, N.M. (2002). *Ukrainska istoriografii istorii pedahohiky [Ukrainian historiography of the history of pedagogy]*. Kyiv: A.P.N. [in Ukrainian].
5. Kushniruk, S.A. (2019). Rozvytok katehoriino-poniattievoho aparatu dydaktyky u pedahohichnii nauki Ukrainy (20–90-ti rr. XX st.) [The development of the categorical and conceptual apparatus of didactics in the pedagogical science of Ukraine (the 20s–90s of the 20th century)]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Kurylo, V.S., & Khrykov, Ye.M. (Ed.). (2013). *Metodolohichni zasady pedahohichnoho doslidzhennia [Methodological principles of pedagogical research]*. Luhansk: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka» [in Ukrainian].
7. Haidei, V.O., & Mikhno, O.P. (2019). *Metod proiektiv v ukrainskii shkoli 1920–1930-kh rokiv [Project method in the Ukrainian school of the 1920s-1930s]*. Vinnytsia: Vydavets FOP Kushnir Yu.V. [in Ukrainian].
8. Vykhruhshch, A.V., & Stefanyshyn, K.L. (Ed.). (2022). *Profesiina linhvodyaktyka v konteksti osobystisnoi paradyhmy [Professional language didactics in the context of the personal paradigm]*. Ternopil: TNMU [in Ukrainian].
9. (1977). *Slovyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]* [in Ukrainian].
10. *Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]*. Retrieved from: <http://sum.in.ua/> [in Ukrainian].
11. Sokol, M.O. (2016). Periodyzatsiia poniatiinoho aparatu v istorii rozvytku pedahohichnoi nauky [Periodization of the conceptual apparatus in the history of the development of pedagogical science]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Pedahohichni nauky – Herald of Cherkasy University. Pedagogical sciences*, 18, 114-120 [in Ukrainian].
12. Sokol, M.O. (2018). *Systema pedahohichnykh poniat v istorii rozvytku pedahohichnoi nauky (XIX–XX st.) [The system of pedagogical concepts in the history of the development of pedagogical science (XIX–XX centuries)]*. *Doctor's thesis*. Drohobych [in Ukrainian].
13. Sukhomlynska, O.V. *Istoryko-pedahohichnyiprotses v Ukraini: rehionalnyi vymir [Historical and pedagogical process in Ukraine: regional dimension]*. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/9012/1/> [in Ukrainian].
14. Sukhomlynska, O.V. (2003). *Istoryko-pedahohichnyi protses: novi pidkhody do zahalnykh problem [Historical-pedagogical process: new approaches to common problems]*. Kyiv: APN [in Ukrainian].
15. Sukhomlynska, O.V. (2002). *Periodyzatsiia pedahohichnoi dumky v Ukraini: kroky do novoho vymiru [Periodization of pedagogical thought in Ukraine: steps to a new dimension]*. *Zbirnyk naukovykh prats do 10-richchia APN Ukrainy – Collection of scientific papers for the 10th anniversary of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. (Part 1). Kharkiv: OVS [in Ukrainian].
16. Khrykov, Ye.M. (2018). *Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia [Methodology of pedagogical research]*. Kharkiv [in Ukrainian].
17. Shapar, V.B. (2007). *Suchasnyi tлумachnyi psykhologichnyi slovyk [Modern explanatory psychological dictionary]*. Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].

Отримано 07.06.2023.
Рекомендовано 12.06.2023.

Електронна адреса для листування: vykhruhshchav@tdmu.edu.ua